

УДК 391:677.076.62(477.82)"1940"

DOI https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.02

ВИШИТЕ ВБРАННЯ У ДОЛІ ОДНІЄЇ ПАРИ 40-Х РР. XX СТ.**Брега Людмила,**

кандидат філологічних наук,

учений секретар

Кременецько-Почаївського державного історико-архітектурного заповідника

ORCID ID: 0000-0003-2174-1273

У центрі цього дослідження є вишивання авторського жіночого вбрання і чоловічої сорочки Лариси Кукурик. Родина Возної-Кукурика родом із Вишнівця (південь історичної Волині). Олександр закінчив Кременецьку православну духовну семінарію, теологічний факультет Варшавського університету, Лариса – Кременецьку гімназію (найімовірніше, вчительську, що діяла під егідою ліцею, що відновив свою роботу в 1920 році (після встановлення влади Польщі над землями Волині). Обоє були в лавах УПА, Олександр загинув у бою, Лариса постраждала від радянської репресивно-каральної системи.

Зроблено спробу простежити зміну техніки вишивки, орнаменти і сам одяг у тих родинах інтелігенції, які ідентифікували себе як українські. Події першої половини XX ст.: зміна світового порядку, нові винаходи й розгортання промисловості – плавно змінювали споживацький перехід від домоткання до придбаних фабричних тканин, від автентичних орнаментів до нав'язаних модою, меркетингом фабрик, від природних барвників до хімічних; виявлено вплив інших країн на оздоблення, орнаменти та техніку вишивки.

Наприкінці ствердимо, що аналізований костюм є цікавим свідченням епохи, він є одним із найважливіших історичних джерел вивчення культурних особливостей українського народу. У статті здійснено спробу репрезентувати регіонально-локальну специфіку традиційного вбрання українців Кременеччини. На прикладі вишитого вбрання Кукуриків поставлено питання про необхідність і важливість оцінки цінності етнографічних експонатів, які потрапляють у музейні колекції. За результатами аналізу показано, що традиційний стрій, збережений з історією власників, дає змогу олюднити історію, гуманізувати її. Водночас особливою домінантою інтересу до народного вбрання українців є його практична складова, адже його використовують у сучасних розробках модельєри, дизайнери.

Ключові слова: подружжя Кукуриків, волинська вишивка, орнамент, порівняльно-історичний метод в етнографії, використання вишитого одягу інтелігенцією 1940-х рр.

Breha Liudmyla. Embroider outfits in the fate of one couple in 40's of XX century

The center of this study is the embroidery of the author's women's attire and the embroidered men's shirt of Larysa Kukuryk. The family of Vozna-Kukuryk, a Ukrainian family originally from Vyshnivets (south of historical Volyn).

Oleksandr graduated from the Kremenets Orthodox Theological Seminary, the theological faculty of the University of Warsaw, Larysa – the Kremenets Gymnasium (most likely a teacher's gymnasium operating under the auspices of the Lyceum, which resumed its work in 1920 (the restoration of Poland over the lands of Volyn). Both were members of the Ukrainian Insurgent Army, Alexander died in battle, Larisa suffered from the punitive Soviet system.

We are trying to trace/record the change in embroidery techniques, ornaments and clothing itself, even in those intelligent families who respected Ukrainian. The events of the first half of the 20th century: the change in the world order, the discovery of inventions and the deployment of industry smoothly changed the consumer transition from home weaving to the purchase of factory fabrics, from authentic ornaments to factories imposed by fashion, marketing; influence from other countries on decoration, ornaments and embroidery techniques.

In the end, we will state that the analyzed costume is an interesting evidence of the era, it is one of the most important historical sources for studying the cultural characteristics of the Ukrainian people. The article attempts to represent the regional and local specifics of the traditional clothing of Ukrainians of the Kremenichyna region. Using the example of the embroidered clothing of the Kukuryks, the question of the necessity and importance of assessing the value of ethnographic exhibits that end up in museum collections is raised. As a result of the analysis, it is shown that the traditional costume, preserved with the history of the owners, allows us to humanize history, to humanize it. On the other hand, a special dominant of interest in the folk costume of Ukrainians is its practical component, because it is used in modern developments of fashion designers.

Key words: Kukuryk couple, Volyn embroidery, ornament, comparative historical method in ethnography, use of embroidered clothes by intelligentsia of 1940s.

Актуалізація проблеми. Не секрет, що в українському народному одязі втілювалася історична доля народу, його культура і традиції. Національний одяг зберігає у собі особливості різних історичних епох і є важливим історичним джерелом. Тема народного вбрання, зокрема локально-регіональний вимір, належить до актуальних проблем дослідження української минувшини.

До висвітлення проблеми вишитого одягу, орнаментів вишивання, оздоблення українського народного костюма зверталися чимало дослідників і дослідниць. Найважливішими слід уважати зібрані і збережені автентичні вишивки в журналах і збірниках Олени Пчілки й Ольги Косач-Кривинюк, які вони видавали переважно своїм коштом. Чимало дослідників з'явилося уже в роки незалежності України в різних областях. Цінною для нас є праця Алли Українець «Традиційний одяг Рівненщини». Щодо вишивки, різного вбрання і його оздоблення на Вишнівеччині, самого півдня історичної Волині, – цілковито біла пляма. Ця територія Погориння цікава тим, що її особливості у вишивці може створювати і факт помежів'я, прикордоння між Галичиною і Волинню.

Виклад основного матеріалу. Предметом нашого дослідження є вишитий костюм пари Кукуриків – Лариси й Олександра, що зберігся до наших днів з 1940-х рр. Суб'єктами, головними особами – родина Кукуриків. Отже, Лариса Возна й Олександр Кукурик проживали у Вишнівці. Ні для кого не таємниця, що Кременець був і є своєрідним центром освіти та культури, а оскільки розташований на невеликій відстані від Вишнівця, не дивно, що саме в Кременці вони отримували освіту.

Лариса народилась у 1920 році в освіченій родині, проте працював лише батько, дитинство її пройшло у Старому Вишнівці, навчалась у Кременецькій гімназії.

Олександр Кукурик (1916 р. н.) з родини вчителів села Горинка, мати рано трагічно загинула, батько потому став священником і отримав служіння у Вишнівці (Мухавці). Олександр за бажанням батька навчався в Кременецькій духовній семінарії, потім – на теологічному факультеті Варшавського університету [2, 50]. Але за власним бажанням працював учителем.

Одружилася ця пара в 1939 році. Працювали вчителями. Олександр був членом ОУН-УПА, згодом учасницею організації стала і Лариса.

Біографії власників одягу дають змогу стверджувати, що він створений і використовувався наприкінці 1930-х – на початку 1940-х рр., що це за костюм і для яких цілей він слугував – з'ясуємо.

Перш ніж почати аналізувати вишивку, старовинні костюми чи орнаменти окремо взятого вишивання, маємо ґрунтуватися на історії українського одягу і на знаннях автентичних орнаментів, що існували й передавалися в Україні. Зокрема, в цьому випадку нас цікавить вишивка Волині.

Ті, хто надали нам костюм для наукового дослідження, злегка романтизували сам факт існування цього вбрання. Вони вважали, що в ньому Лариса й Олександр вінчалися. Ми врахували цю версію і почали дослідження (рис. 1).

Рис. 1

На фото, у якому Олександр одягнутий у вишиту сорочку, широкі штани, що називають шароварами, підперезаний широкою крайкою, зав'язаною на вузол, не спущеною вниз, чоботи, що називали

хромові. Сорочка та сама, що збереглася до наших днів, і ми маємо можливість її дослідити. Відмінність лише в тому, що на цьому старому фото під комірцем є ще й зав'язка з китичками. Зараз на сорочці їх немає.

Лариса одягнута у вишиту сорочку довгу з подолом, до речі, без оздоблення по низу мереживом, спідницю із шерстяної тканини «шотландка», яку в нижній частині прикрашено елементами, що називаються зашипами (три лінії). Також одягнута в камізельку, тканину важко визначити, з малюнками на полах і з обшитими іншою тканиною низом і проймами.

Увінчує ансамбль вінок з більшою центральною квіткою зі стрічками, можемо припускати думки, що вони були різнокольорові. А до всього – багато разків намиста. Верхні, найкоротші, можливо, коралові. А от довгі, світлі на фото, – це дуже схоже на дармовіси (або їх ще називали світлячками), кульки з дутого скла, що покривалися перламутром і збиралися в разки.

Тобто на тому фото ті самі сорочки, що ми мали можливість опрацювати. У нас є не повний ансамбль, ми зробили їх фото. Отже, проаналізуємо вишивку, яку маємо (Рис. 2, 3).

Рис. 2

Рис. 3

Пазуха цієї чоловічої сорочки правильно, тобто традиційно, скроєна з двох половин, вишивка занадто довга, сорочка застібається на гудзики, а не на зав'язку, оскільки тут є ще й комірць. Саме вишивка зшита зі шматочків. Дуже ймовірно, що використане з прошви / вставки на подушку. Сам орнамент перенасичений: тут і листя, і калина, і крупніші квіти, і смужка з дрібних квіток, те саме з кольористикою. Рукави не широкі та вільні, а за волинською традицією мають манжет. Приміром, для чоловічої сорочки на Волині використовували гладь, волинські вишиванки були лаконічні у формах і кольорах. Ця чоловіча сорочка має розмаїту палітру й вишита хрестиком. Утім, якщо бути уважними, то можна відзначити, що грона винограду в центрі пазухи жовто-блакитні, зважитись у ті роки на таке – вельми сміливо. Чи була це випадковість чи зашифрований символ держави, за яку боровся коханий, – невідомо.

Ансамбль вишитої довгої сорочки з фартушком є більш гармонійним. На обох предметах гардероба – однаковий орнамент. Пазуха немає розрізу, як було притаманно українській жіночій сорочці в багатьох регіонах, а зшита із застібками на кнопках зі зміщенням вліво, взагалі має вигляд накладки. На комірці-стійці та манжетах вишито орнаментом «зірку» в чорно-червоній гамі.

Також автентичне в жіночій довгій сорочці – це обрамлення вишивкою подолу й зібранка у верхній частині сорочки, тобто довкола ший.

Фартух зшитий з такої ж тканини, що й сорочка, найімовірніше, фабричної. Оздоблений вишитими квітками крупнішого розміру і дрібнішого. А також мереживом, на якому теж є орнамент братиків, братик-і-сестриця, полуцвіт (та сама, ботанічна назва якої *Viola tricolor*; та сама триколірна фіалка, яку замалював у Кременці художник Амвросій Ждаха у 1910-ті рр.). Перенесення на полотно зображення квітів уже залежало від уподобання, бажання самої вишивальниці. У цьому випадку Лариса Кукурик

зробила їх червоно-чорними, але за формою – дві пелюстки квітки дивляться вгору і три вниз – чітко видно віолу. Тобто на жіночій сорочці та фартушку – вишиті однакові квітки-братики й листя в червоно-чорних кольорах.

На фартуху нижня стрічка мережива завершується зубцями, обметаними червоними нитками. Крім того, тут є давній і поширений елемент, який використовували в різному одязі (спідницях, фартухах, спідницях із нагрудником), – зашпи. Їх зроблено 4 рази по 2 лінії. Вище мережива між зашпиами є вишиті китиці, чергуються чорна із червоною. Китицями на Волині часто прикрашали верхній одяг, свити, наприклад [7, с. 142]. На Вишнівеччині вишитими китицями оздоблювали низ рушника або робили облямівку на обрусах (скатертинах).

З активним розвитком промисловості на початку ХХ ст. в Україні автентичні техніки вишивки зазнавали змін і все менше зберігалися. Такі шви, як «прокол», «шов у ялиночку», «пряма гладь», «ретязь» та ін., поступово заміщувалися хрестиком. Техніка хрестика уже в середині ХХ століття стала популярною. Техніка заволока зникає, кольорова гамма збагачується, урізноманітнюється [7, с. 173].

То якщо Кукурики не шлюбилися у тих сорочках, то де ж їх використовували? Відомий факт, що подружня пара вчителювала й була активними учасниками вишнівеського хору «Прометей». Костюм, що вишила, чи правильніше сказати, створила (бо й уміла шити, за словами сина [1]) Лариса Кукурик для себе і для свого чоловіка Олександра, – зразок звичайного костюма для виступів. На додачу нашого переконання, що то не був костюм для вінчання, у нас є фото одруження Кукуриків. Ми натрапили на фото 1939 року в родинному архіві Кукуриків, під час експедиції і спілкування з їхнім сином Романом Олександровичем (Рис. 4).

Рис. 4

І, як бачимо, пара одягнута не в народний стрій, а у звичайний європейський одяг: наречена – у фату, білу сукню, з весільною бутоньєркою, а наречений – у костюм, білу сорочку з метеликом.

Висновки. Отже, використовуючи порівняльно-історичний метод в етнографії, ми виявили на сорочках відмінності та деякі зміни й адаптації народного костюма, вишивки від раніших років і в 1940-х рр.

Вишивання досліджуваного костюма, створеного уродженкою Вишнівця Ларисою Кукурик, учасницею УПА, виселенкою в Іркутську область, згодом мешканкою Кременця, великою мірою є зразком автентичної локальної української вишивки. Сорочки були предметом гардероба, у якому поєднані ще збережені елементи з народного одягу з уже активно впровадженими в повсякдення і фабричною

тканиною, і технікою хрестик, і нитками для вишивання уже фабричними. Одяг, що створювався на межі різних епох, змін у всьому, в тому числі і в одязі.

Цей вишитий одяг має автентичну етнографічну й історичну цінність як предмет-свідок певних подій майже 80-річної давнини, літопису родини, побутування власне родини Кукуриків і загалом історії краю.

Унікальний сам факт збереження їх до наших днів. Уже в 1942-му Кукурики припинили вчителювати й пішли в підпілля, у 1944-му Олександр загине в бою, Ларису виселять у Сибір. Увесь цей час вишиті речі кимось береглися, зберігаючи пам'ять про цих важливих для локальної (і не тільки) історії людей.

Наразі вишиті сорочки зберігаються в Кременецькому районному об'єднанні товариства «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка¹.

Література:

1. Брега. Л. Інтерв'ю з Романом Кукуриком, сином, досліджуваних у статті осіб. Фото з родинного архіву. Кременець. Запис. 2014 рік.
2. Викладачі та вихованці Кременецької православної духовної семінарії (1919–1939) / Укладач Шпак В. І. Кременець, КОГП, 2006. 178 с.
3. Етнохата. Волинська вишиванка. URL: https://etnohata.com.ua/statti/vishivanki-istorija-i-suchasnist/volinska-vishivanka/?srsltid=AfmBOopLhu4tyruZQtLh_dSHDwAGy2Hx4FfRv22HCgZPKVtlhVchL3h5.
4. Заєць Д. «Мильна» вишивка: як в Україні поширився хрестик і до чого тут Брокар. URL: <https://ukrainky.com.ua/mylna-vyshyvka-yak-v-ukrayini-poshyryvsya-hrestyk-i-do-chogo-tut-brokar/>.
5. Левандовський Р. На зламі долі. *Діалог*. 2002. 7 грудня. С. 4.
6. Пчілка Олена. Українські узори. Київ, 1912. 12 с. : іл. Вид. IV.
7. Українець А. М. Традиційний одяг Рівненщини. У двох книгах. Книга 1. Рівне : У фарватері істин, 2019. 208 с.; іл.

¹ Кременецько-Почаївський ДІАЗ дякує пані Лілії Следзінській за можливість опрацювати вишиті предмети.